

مدرسه زینیه حله

محمد کاظم رحمتی

مقدمه

در میان فهرس نسخه های خطی منتشر شده در ایران، فهرست کتابخانه بزرگ آیت الله العظمی مرعشی نجفی به نحو منظم در انتهای هر کدام از مجلدات فهرس خود، تصاویری منتخب از برخی نسخه های معرفی شده در هر مجلد ارائه کرده است. خصلت اخیر این امکان را در اختیار ما قرار می دهد که در مواردی بدون مراجعه به خود نسخه بتوانیم اطلاعاتی درباره نسخه های معرفی شده بدست آوریم. نوشتار حاضر بر پایه تصاویر ارائه شده از برخی نسخه های خطی عموماً در کتابخانه آیت الله مرعشی، اطلاعاتی در خصوص یکی از مراکز مهم علمی شیعه در قرون هشتم تا یازدهم هجری در شهر حله به نام مدرسه زینیه را مورد بحث قرار داده است.

از مراکز علمی مهم شیعه در قرون هفتم و هشتم هجری، شهر حله است اما به دلیل نبود اثری تاریخنگاری در خصوص تاریخ حله، اطلاعات ما درباره مراکز علمی و عالمان شهر حله

علیرغم اطلاعات درباره برخی خاندان های علمی شیعه چندان نیست.^۱ از مراکز مهم علمی شیعه در شهر حله، مکانی است به نام مدرسه زینیه که با عنوان های مدرسه شریفه در کنار مقامی به نام مقام صاحب الزمان بسیار پراوازه بوده است. با این حال عمده اطلاع ما درباره مدرسه مذکور و حیات علمی آن مرهون نسخه های خطی کتابت شده در این مدرسه است، با این حال چند مشکل وجود دارد؛ نخست نام مدرسه زینیه به صورت زینیه گاه دینیه قرائت شده که جملگی تصحیف همان زینیه است. نکته مهمتری توجهی فهرست نگاران در ذکر نام مدرسه اخیر هنگام فهرست نویسی است و از این رو برای بدست آوردن اطلاعات درباره مدرسه زینیه شهر حله در موارد متعددی باید به سراغ خود نسخه هارفت.^۲

در حقیقت قرائت نام ها و تصحیف های که هنگام فهرست نویسی رخ می دهد از دشواری بسیار عام در فهرست نویسی نسخه ها می باشد. در کتابخانه آستان قدس رضوی نسخه ای از کتاب التیسیر ابو عمر دانی به شماره ۳۰۳۴ موجود است که شخصی به نام صالح بن فلاح الحمیدانی در سال ۹۱۴ کتابت کرده است. شخص اخیر فردی شناخته شده است و نام او در ضمن کتاب طبقات اعلام الشیعة: احياء الدائر من القرن العاشر، ص ۱۰۷ نیز آمده است. متأسفانه نام او توسط فهرست نگار محترم به صورت صالح بن فلاح حمیدانی قرائت شده است. خوشبختانه تصویر انجامة کتاب در بخش تصاویر آمده است. حمیدانی در انجامة کتاب در

۱. برای حیات علمی حله در قرن نهم هجری بنگرید به: یوسف الشمری، الحیاة الفکرية فی الحلة خلال القرن التاسع الهجری (نجف: دار التراث، ۱۴۳۴).

۲. دوست عزیزم ابو جعفر احمد علی مجید الحلی در کتاب تاریخ مقام الإمام المهدي (عج) فی الحلة (قم: دلیل ما، ۱۳۸۴ ش) بجثی درباره مقام صاحب الزمان شهر حله آورده و در ضمن آن بر اساس برخی نسخه ها از مدرسه زینیه نیز سخن گفته است. ایشان در هنگام تألیف کتاب مذکور، نام مدرسه رازینیه می دانسته اما اکنون معتقد هستند که نام مدرسه زینیه است. در کتابخانه دانشگاه تهران در ضمن مجموعه مشکات به شماره ۱۰۲۲/۳ مجموعه ای که کاتب آن سید حیدر آملی است، رساله سوم رساله فی الحج المتمتع به از فخر المحققین است که در سال ۷۵۵ از تألیف اثر خود فراغت حاصل کرده و مکان تألیف رساله خود را مدرسه صاحب الزمان حله ذکر کرده است (و وقع الفراغ منه بمدينة الحلة بمدرسة صاحب الزمان علیه السلام ۷۵۵). درباره علت شهرت یافتن مقام صاحب الزمان حله شاهد تاریخی روشنی وجود ندارد.

خصوص زمان کتابت نسخه نوشته است:

«والحمد لله وحده و صلى الله على سيدنا محمد النبي وآله وسلم تسليماً كثيراً الى يوم الدين، وافق الفراغ من نسخه هذا الكتاب المبارك مفتتح جمادى الاولى على يد العبد الفقير الى الله الغنى صالح بن فلاح الحميدانى عفا الله عنه وعن والديه وعن من قرأه وترحم عليهم و عليه وعلى المؤمنين والمؤمنات الاحياء منهم والاموات حرره العبد المذكور فى سنة ٩١٤».

حميدانى اندكى بعد كتاب التيسير را نزد عز الدين حسين بن محمد الاسترابادى خوانده و اجازه روايت كتاب از او دريافت کرده است که متن آن در ذيل انجامة كتاب چنين آمده است:

«انها و درس هذا الكتاب مولا العالم الفاضل الشيخ صالح بن فلاح الحميدانى من اوله الى آخره قراءة مرضية وسأل عن مشكلاته ما يدل على جودة فهمه وضبطه و اجبنا بما تقتضيه المقام و كان ذلك فى مجالس معدودة آخره ضاحى النهار يوم الاحد من سابع عشرين ربيع الثانى سنة ٩١٥ كتب الفقير الى الله الغنى عز الدين حسين بن محمد الاسترابادى حامداً مصلياً».

در اجازه اخيره صورتى كاملاً واضح نام كاتب صالح بن فلاح ذكر شده است. حميدانى همچنين نسخه اى از كتاب كشف الاسرار ابويحى بن محمد بن محمود بن محمد قارى شيرازى از قاريان شافعى ساكن شيراز كه قارى قرآن در رباط ابو عبد الله بن خفيف شيرازى بوده را كتابت کرده كه در همان كتابخانه آستان قدس رضوى به شماره ٣٠٦١ موجود است. حميدانى پس از كتاب كشف الاسرار چند اثر ديگر هم كتابت کرده كه در فهرست نسخه هاى خطى آستان قدس توصيف آنها آمده است (بنگريد به: محمد وفادار مرادى، فهرست كتب خطى كتابخانه مركزي و مركز اسناد آستان قدس رضوى (مشهد، ١٣٨٤ ش)، ج ٢٣، ص ١٣٨-١٤٠). نسخه از جمله موقوفات ابن خاتون بر آستان قدس رضوى است و از خوش اقبالى تصويرى از انجامة كشف الاسرار در بخش تصاوير آمده است. نکته مهم محل كتابت نسخه اخير است: مدرسه زينيه در شهر حله، مدرسه اى كه در حله و در كنار مقام صاحب الزمان.

متأسفانه نام مدرسه توسط فهرست نگار محترم به صورت دینی خوانده شده است. انجامة
نسخه كشف الاسرار چنین است:

«والحمد لله وحده و صلى الله على سيدنا محمد وآله وسلم فرغ من نساختها يوم
ثاني عشر شهر صفر ختم بالخير والظفر على يد العبد الفقير الى الله الغني صالح بن
فلاح الحميداني عفا الله عنه وعن والديه وعن من قراه وترحم عليهم وعليه وعلى
المؤمنين والمؤمنات والمسلمين والمسلمات حررت هذه الاوراق بالحلة السيفية
بالمدرسة الزينية حرسها الله من كل سوء بمحمد وآله الطاهرين في سنة ٩١٤».

تاریخ اخیر اشاره ای به وجود مدرسه زینیه در آغاز قرن دهم هجری است و اطلاع جالب
توجهی است. متأسفانه نام مدرسه زینیه در منابع به صورت های مختلفی تصحیف شده است.
نسخه های متعددی خاصه که در قرن نهم در مدرسه زینیه کتابت شده، در کتابخانه های
مختلف کشور موجود است از جمله نسخه ای از کتاب قواعد الاحکام علامه حلی که توسط
احمد بن محمد شریف دیلمی در روز شنبه هشتم رجب ۸۵۵ کتابت شده و از قضا در فهرست
توسط مرحوم عبدالحسین حائری به درستی مکان کتابت مدرسه زینیه شهر حله معرفی شده و
در نسخه نیز به وضوح همین نام رامی توان خواند (بنگرید به: فهرست کتابخانه مجلس شورای
ملی (تهران، ۱۳۴۷ش)، ج ۱۰، بخش اول، ص ۱۶۶).

نسخه ای از کتاب الانوار الجلالیه فاضل مقداد در ضمن مجموعه شماره ۸۰۴۷ در
کتابخانه آیت الله مرعشی موجود است که توسط حسان بن عطیه بن صفر در مدرسه زینیه
کتابت شده است. در انجامة نسخه اخیر آمده است: «..و کتب بالمدرسة الزينية بالحلة السيفية
حفظها الله من كل آفة و بلیة و غفر الله لمن كتبه و لوالديه و للمؤمنين و للمؤمنات و لمن دعا لهم
بالمغفرة أمين رب العالمين و مشقه حسان ابن عطية ابن صفر غفر الله له و لوالديه و لمن دعا لهم
أمين رب العالمين».. در حاشیه نیز به مقابله و تصحیح نسخه اشاره شده است (بلغ قبلاً و
تصحیحاً بحسب الجهد و الطاقة و الحمد لله و اولاً و آخراً). در آخر نسخه كشف الفوائد فی شرح
قواعد العقائد تاریخ کتابت نسخه سال ۹۰۲ آمده است (و كان الفراغ منه آخر نهار السبت ثاني

یوم من جمادی الاخر سنة اثنین وتسعمائة هجرية على مشرفها افضل ..). بنگرید به: فهرست کتابهای خطی کتابخانه آیت الله مرعشی، ج ۲۱، ص ۵۲-۵۳.

در کتابخانه دانشکده الهیات دانشگاه تهران، نسخه ای از کتاب الدروس الشرعية شهید اول به شماره ۱۶۳ چ موجود است که حسین بن محمد بن حسن جوینانی عاملی در روز یازدهم ذی الحجة ۷۹۸ در مدرسه حله مجاور مقام صاحب الزمان برای عزالدین حسن بن الجویانی - در نسبت به روستای جوینا در جبل عامل - از روی نسخه پدرش محمد کتابت کرده است. در انجامه نسخه، کاتب نوشته است: «ووافق الفراغ من کتابته قبل الزوال یوم السبت احد عشر مضمین من شهر ذی الحجة الحرام خاتمة ثمان وتسعين وسبعمائة بمدرسة الحلة المجاورة بحرم مولانا و سیدنا و امام عصرنا محمد بن الحسن صاحب الزمان صلی الله علیه و علی آباءه الطاهرين علی يد العبد الضعیف عملاً الجسیم املاً الكثير زللاً حسین بن محمد بن الحسن الجویانی العاملی عفا الله عنه و عن والديه و عن المؤمنین و المؤمنات آمین رب العالمین و الحمد لله وحده. برسم الشيخ الصالح العابد الفقیه العلامة عز الملة و الحق و الدین حسن بن الجویان ادام الله ایامه و لیلایه و بلغه الله امانیه بحق محمد و نبیه انه بالاجابة جدير و هو علی کل شیء قدير آمین رب العالمین و صلی الله علی محمد و آله الطاهرين و سلم كثيراً». کاتب از مقام صاحب الزمان شهر حله به حرم تعبیر کرده که البته خود جالب توجه است و همین مطلب باعث شده تا فهرست نگار محترم تصور کند مراد از مدرسه حله مکانی در سامرا است (بنگرید به: سید محمد باقر حجتی، فهرست نسخه های خطی کتابخانه دانشکده الهیات و معارف اسلامی (تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۴۵ ش)، ص ۵۵۰، ۱۱۲۲-۱۱۲۳ که در صفحات اخیر تصویرهای از آغاز و انجام نسخه آمده است.

نسخه ای از کتاب الدروس الشرعية به شماره ۳۹۶۷ در کتابخانه آیت الله مرعشی موجود است که آن نیز در مدرسه زینیه در کنار مقام صاحب الزمان حله کتابت شده جز آنکه نام مدرسه در نسخه اخیر به صورت مدرسه شریفه آمده است. اهمیت اطلاعات آمده در انجامه اخیر سوای اشاره به نام مدرسه زینیه، در نشان دادن ارتباط عالمان عاملی با عراق در قرن

هشتم است. به واقع حله در قرن هشتم و نهم مرکزیت علمی مهمی داشته و عالمان شیعه از مراکز مختلف حتی اوال بحرین برای علم اندوزی به آنجا سفر می کرده اند.

از قضا نسخه ای دیگر از کتاب الدروس الشرعية به شماره ۳۹۶۷ در کتابخانه آیت الله مرعشی موجود است که ثابت بن ابراهیم اوالی آن را در حله و در مدرسه زینیه که از آن به مدرسه شریفه یاد کرده، در روز دوشنبه ۲۸ ربیع الاول ۸۲۰ کتابت کرده است (وافق الفراغ من تسوید بیاضه ظهر یوم الاثنین یوم الثامن والعشیرین من شهر ربیع الآخر سنة عشرين وثمانائة علی ید العبد الفقیر الی رحمة ربه وغفرانه... ثابت بن ابراهیم اوالی محدثاً والاحسائی مولداً تجاوز الله عن سیئاتی واصلح شأنه للدنیا والآخرة بمحمد وآله وذلك بارض العراق بالحلة بالمدرسة الشریفة والحمد لله رب العالمین وصلعم...).

حسین بن محمد بن حسن جوینی عاملی نسخه ای از کتاب مهذب البارع ابن فهد را کتابت کرده که اکنون مجلد اول آن به شماره ۶۷۳۶ در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران موجود است و تاریخ فراغت از کتاب جزء اول روز یکشنبه ۲۱ شعبان ۸۱۲ در کنار مدرسه زینیه در کنار مقام صاحب الزمان شهر حله ذکر شده است. در پایان جزء اول سه انهاء قرائت در اشاره به سه بار خواندن متن نزد ابن فهد حلی ظاهراً توسط کاتب آمده است (انها ایده الله تعالی قراءة و بحثاً وفهماً واستشراحاً فی مجالس متعددة آخرها ثالث شهر ربیع الاول من سنة خمس عشرة وثمانائة هجرية و کتب اضعف العباد احمد بن محمد بن فهد مصنف الكتاب والحمد لله وحده و صلی الله علی نبینا محمد وآله؛ انها ادام الله تعالی فضله مرة ثانية فی مجالس متعددة آخرها من عشر شهر محرم الحرام افتتاح سنة ستة عشرة وثمانائة هجرية و کتب اضعف العباد احمد بن محمد بن فهد مؤلف الكتاب والحمد لله وحده و صلی الله علی سیدنا محمد النبی وآله وسلم تسلیماً؛ انها ادام الله فضله مرة ثالثة فی مجالس متعددة آخرها رابع عشر جمادی الاولى من سنة ست عشرة وثمانائة و کتب احمد بن فهد جامع الكتاب والحمد لله وحده و صلی الله علی سیدنا محمد وآله وسلم تسلیماً کثیراً). به احتمال بسیار جوینی از شاگردان ابن فهد باید باشد. مرحوم دانش پژوه نام مدرسه زینیه را زینبیه و شهرت جوینی را جزینانی ذکر کرده است. بنگرید به:

محمد تقی دانش پژوه، فهرست نسخه های خطی کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران (تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۵۷ش)، ج ۱۶، ص ۳۴۷-۳۴۸.

درباره جویانی دانسته است که آثار دیگری را نیز کتابت کرده از جمله نسخه شماره ۵۰۶ المختصر النافع کتابخانه آیت الله مرعشی (... فرغ من تنمیقه اضعف عباد الله واحوجهم الی رحمة ربه حسین بن محمد بن الحسن الجویانی فی اصیل نهار... الرابع والعشیرین من شهر ذی الحجة الحرام خاتمة سنة سبعة وثمانین و سبعمائة غفر الله له ولوالديه بحق محمد ولديه). وی نسخه اخیر را نزد شخصی به نام محمد بن سلیمان بن الحاج خواننده و وی انهاء قرائت نسخه در حاشیه انجامه برای جویانی نوشته است.

همچنین مجموعه ۱۰۸۳۱ کتابخانه مرعشی مشتمل بر ترجمه الفصول النصيرية؛ الأنوار الجلالية للفصول النصيرية ونهج السداد الی شرح واجب الاعتقاد که توسط سالم بن سلامة بن محمد اللیزاوی در سال ۸۹۴ در مدرسه زینیه کتابت شده، دیگری مجموعه ای است که کاتب به کتابت نسخه در مدرسه مذکور تصریح کرده و در پایان الفصول النصيرية نوشته است: «فرغ من نساخته العبد الفقیر الی الغنی سالم ابن سلامة ابن محمد اللیزاوی یوم الاحد... شهر شوال سنة اربعة وتسعين وثمانائة هلالية محمدية وكانت تمامه فی المدرسة المباركة مجاور مقام صاحب الزمان والحمد لله رب العالمین و...» و در پایان الانوار الجلالية «... وافق الفراق منه یوم الجمعة رابع وعشرين شعبان ختم بالعفو والغفران علی ید احوج عباد الله الی الرحمة و الرضوان العبد الفقیر الی الغنی سالم ابن سلامة اللیزاوی سنة اربعة وتسعين وثمان مائة و کتبه وهو فی المدرسة الزینية بالحلة السيفية مجاور صاحب الزمان...». فهرست نگار محترم به نام مدرسه زینیه در ضمن معرفی نسخه اشاره کرده است. بنگرید به: سید احمد حسینی، فهرست نسخه های خطی کتابخانه عمومی حضرت آیه الله العظمی مرعشی نجفی قدس سره الشریف، ج ۲۷، ص ۲۵۱.

نسخه ای نیز از کتاب نهاية السؤل به شماره ۱۰۶۰۱ در کتابخانه آیت الله مرعشی موجود است که در سال ۸۴۰ در مدرسه زینیه حله توسط فخرالدین بن نظام الدین حسینی برای

استفاده شخصی کتابت شده است (..قد وقع الفراغ فی شهر رمضان المبارک سنة اربعین و ثمانائة هجرية بالمدرسة الزينية بالحلة السيفية حماها الله من البلية كتبه لنفسه فخرالدين بن نظام الدين الحسيني عفا الله عنه بفضلہ و کرهه بحق محمد وآله خيرآل).

مرحوم حسين علي محفوظ در ضمن معرفی نسخه های خطی کتابخانه مرحوم فخرالدين نصیری از نسخه عدة الداعی و نجاح الساعی ابن فهد حلی سخن گفته که در مدرسه زینیه حله به سال ۸۱۳ کتابت شده است (حسين علي محفوظ، «المخطوطات العربية فی العالم: نفائس المخطوطات العربية فی ايران»، معهد المخطوطات العربية، المجلد الثالث، شوال ۱۳۷۶، الجزء الاول، ص ۵۲). نسخه اخيرا کتون به شماره ۱۸۷۹ در کتابخانه دانشگاه تهران موجود است و مشتمل بر عدة الداعی و آداب الداعی که تلخیصی از همان عدة الداعی است و کتابت نسخه در روز سه شنبه چهارم ذی القعدة ۸۱۳ در مدرسه زینیه - که مرحوم دانش پژوه به خط آن رادینیه خوانده - در حله سیفیه به پایان رسیده است.^۱

اطلاعات پراکنده ای در خصوص مدرسه زینیه که به مدرسه صاحب الزمان نیز مشهور بوده در دست است از جمله نکات جالب توجه مطلبی است که خضر بن محمد بن علی حبلرودی رازی در کتاب التوضیح الأنور خود آورده است. او اشاره کرده که در سال ۸۳۹ به قصد زیارت اربعین در راه خود به شهر حله رسیده و در آنجا در مدرسه زینیه با گروهی از عالمان امامی دیدار کرده که یکی از آنها به نام محمد بن محمد بن بقیع که از بزرگان عالمان بوده، به وی نسخه ای از کتاب المعارضة یوسف واسطی اعور را نشان داده و حبلرودی را به نگارش پاسخ به آن کتاب تشویق کرده است. عبارت اخیر که تقریباً در میانه قرن نهم می باشد به صراحت از نشاط علمی مدرسه زینیه حله و حضور عالمان شیعه در آن حکایت دارد (بنگرید به: خضر بن محمد رازی حبلرودی، التوضیح الأنور بالحجج الواردة لدفع شبه الأعور، تحقیق سید مهدی

۱. بنگرید به: محمد تقی دانش پژوه، فهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران (تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۳۹ش)، ج ۸، ص ۴۸۵.

رجایی (قم، ۱۴۲۴/۱۳۸۲ش)، ص ۱۴).^۱

توجه به مباحث نسخه شناسی و کتاب شناسی سوای اهمیت خود، خاصه به دلیل برخی تذکرات و مطالبی که در صفحه عنوان و انجامة نسخه ذکر می شود، حاوی نکات مهمی تاریخی است که عموماً در منابع متداول چون تواریخ و کتابهای تراجم نگاری عموماً ذکر از آنها نیست و جنبه ای پنهان از مشارکت شیعیان در تمدن اسلامی و سهم آنها در بارور کردن فرهنگ اسلامی را نشان می دهد و دستکم برای تکمیل گاه اطلاعات حتی موجود در خصوص برخی از افراد و شخصیت های برجسته نیز می تواند کمک فراوانی کند. به عنوان مثال شیخ بهایی در اواخر عمر شریف خود، کتابخانه خود را وقف بر طلاب امامیه کرده و تولیت آن را به برادرزاده اش حسین بن عبدالصمد بن عبدالصمد بن حسین حارثی همدانی داده است. وی سجعی تهیه کرده و آن را بر تمام نسخه های آثارش زده که عبارت آن سجع چنین است: «هذا مما وقفه العبد بهاء الدین محمد علی الطلبة الامامية بتولية ابن اخيه سمی ایبه، حسین بن عبدالصمد ثم الاتقی من بنیه و بینهم ولو کان ابعده ۱۰۳۰». سجع اخیر بر روی شماری از نسخه های خطی موجود است که به راحتی می تواند تعلق آنها به کتابخانه شیخ بهایی را

۱. سید محسن امین نسخه ای از کتاب التوضیح الانوار را در هنگام سفر خود به کرمانشاه در ۱۳۵۳ دیده و مقدمه آن را در شرح حال خضر بن محمد حبلرودی در اعیان الشیعة (بیروت: دارالتعارف، ۱۴۰۳/۱۹۸۳) ج ۶، ص ۳۲۳ نقل کرده و نام مدرسه را به درستی زینیه آورده است. در فهرس نسخه های خطی گاه نام این مدرسه در هنگام ارایه اطلاعات نسخه ها ذکر نشده است؛ از جمله آنها باید به نسخه ۱۰۱۸۷ کتابخانه مجلس اشاره کرده که ظاهراً مشتمل بر اثر منحصر به فرد اشراق اللاهوت رکن الدین محمد بن علی بن محمد جرجانی است (برای معرفی کوتاه از نسخه اخیر بنگرید به: محمود نظری، فهرست نسخه های خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی (تهران، ۱۳۸۸ش)، ج ۳۲، ص ۲۲۴-۲۲۵) که در مدرسه زینیه کتابت شده است (فرغ من مشقة لنفسه العبد المحتاج إلى عفو الله الواحد حسن بن محمد بن راشد أسبغ الله علیه جناح لطفه وحفظه... من شریديه ومن خلقه يوم الأربعاء غرة جمادی الآخر من سنة عشر وثمان مائة بالحلة السيفية بالمدرسة الزينية هماهما الله من المصائب محمد وآله الأطائب والحمد لله رب العالمین وحده والصلاة علی سیدنا محمد وآله الطاهیرین). برای گزارش کامل این نسخه و مطالبی درباره مؤلف آن بنگرید به: حسن انصاری قمی، «رکن الدین جرجانی و کتاب اشراق اللاهوت در علم کلام»،

نشان دهد از جمله نسخه شماره ۴۶۹ از اختیارات مظفری قطب شیرازی در کتابخانه دانشگاه تهران که تصویری از سجع بهایی را نیز در فهرست کتابخانه اهدائی آقای سید محمد مشکوة به کتابخانه دانشگاه تهران (تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۳۵ش)، ج ۶، ص ۲۵۲۷ نیز آمده است. کتابخانه شیخ بهایی مشتمل بر بخشی از کتابهای پدرش نیز بوده است از جمله نسخه ۲۱۱ کتابخانه مجلس شورای اسلامی مشتمل بر اشکال التأسيس سمرقندی و شرح اشکال التأسيس از قاضی زاده رومی که حسین بن عبدالصمد حارثی خود در روز دوشنبه نوزدهم جمادی الثانی ۹۴۳ در قاهره هنگامی که با شهید ثانی به آنجا سفر کرده، از کتابت رساله دوم فراغت حاصل کرده، از جمله کتابهایی است که همین علامت سجع وقف شیخ بهایی بر آن درج شده است.^۱

گردآوری و تلاش برای تحلیل چنین مطالبی نیز جنبه ای دیگر است که می تواند دانسته های ما درباره تاریخ تشیع را گسترش دهد.

۱. احتمالاً مسئله وقف کتابخانه شیخ بهایی که در آخرین سال حیاتش رخ داده، پس واقعه رخ داده در او در هنگام دیدار از مزار بابا رکن الدین باشد (بنگرید به: محمد تقی مجلسی، روضة المتقین فی شرح من لا یحضره الفقیه (قم: بنیاد فرهنگ اسلامی کوشان پور، ۱۴۱۳، ج ۱۴، ص ۴۳۶).